

*Хода Л. Д.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри слов'янської філології імені професора Ларіона Свенціцького
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ПАТРІОТИЧНА ТА ФІЛОСОФСЬКА ЛІРИКА ЯНКА ЄСЕНСЬКОГО

Анотація. У статті проаналізовано творчий здобуток словацького письменника-модерніста Янка Єсенського, зокрема, досліджено патріотичні та філософські мотиви в його поетичних збірках «Із полону», «Після бурі» та «Проти ночі». В історію словацької літератури Янко Єсенський увійшов як поет, прозаїк, талановитий сатирик, перекладач, доктор права, віцеголова Чехословацької національної ради, редактор журналів «Чехослов'янин», «Словацькі листи» та ін., голова «Спілки словацьких письменників», активний борець словацького народу проти Австро-Угорської монархії, проти фашизації Словаччини, автор значного творчого доробку поетичних і прозових творів.

З огляду на те, що поетична творчість Я. Єсенського малодосліджена в слов'янському літературознавстві (наукові праці стосуються, зокрема, прозової спадщини письменника), мета нашої розвідки – репрезентувати ліричні твори Я. Єсенського, у яких провідними мотивами є виявлення патріотичних відчуттів, розкриття філософських роздумів поета крізь призму суспільно-політичного життя словацького народу.

Поетична збірка «Із полону» містить вірші, що були написані під час перебування Янка Єсенського в російському полоні. Основною тематикою цієї поетичної збірки є національно-визвольна боротьба словацького народу в Першій світовій війні (страждання полоненого, смуток за рідною домівкою, бажання хоча б раз у житті відвідати свій край). Другу поетичну збірку міжвоєнного періоду під назвою «Після бурі» представляють цикли, у яких є вірші, адресовані окремим визначним словацьким письменникам, зокрема, П.-О. Гвездославі, Й.Г. Тайовському, Е.М. Шолтесовій. Основну увагу читача в цих поезіях привертає душевний стан самотнього ліричного героя. Третя збірка «Проти ночі» відображає відчай Я. Єсенського в роки Другої світової війни. Вірші «Знищена мрія», «Смерть і життя» передають сумні філософські роздуми над прожитим життям поета. Найяскравіше патріотичні мотиви звучать саме у збірці «Із полону».

Здійснений аналіз поетичної спадщини Янка Єсенського дає змогу дійти висновку, що його вірші – це вираження особистого життєвого досвіду. Поет намагався донести до адресата своє ставлення до подій у словацькому суспільстві у воєнні, міжвоєнні та повоєнні роки, передати власні патріотичні почуття й показати, який вплив мали ці події на життя народу. Творчими здобутками Янко Єсенський залишив яскравий слід в історії словацької літератури.

Ключові слова: словацький реалізм та модернізм, патріотизм, філософська лірика, ліричний герой, тема війни в поезії.

Постановка проблеми. Янко Єсенський (1874–1945) є одним із провідних представників «другої хвилі» словацької реалістичної літератури (критичного реалізму) та літератури

словацького модернізму, а саме «Словацької Модерни» – літературного напрямку, ключовими постатями якого були Іван Краско, Іван Галл та ін. Представники «Словацької Модерни» зробили вагомий внесок у розвиток словацької поезії: збагатили її емоційний зміст та психологічно розкрили внутрішній світ сучасника [1, с. 117]. У творчості Янка Єсенського наявні риси як пізнього реалізму, так і перші прояви символізму. Період, у якому творив письменник, був складним з огляду на суспільно-політичні реалії, під впливом яких перебував словацький народ. Янко Єсенський опинився в епіцентрі подій і Першої, і Другої світових війн, наслідки яких відчув на собі й передав у своїх ліричних творах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Літературну спадщину Я. Єсенського досліджували такі вітчизняні й зарубіжні вчені, як Т. Ліхтей [3], М. Мікулова [6], В. Мікула [7], М. Гафрік [4], Л. Шентесіова [8] та інші. Об'єктом наукового зацікавлення більшості з цих дослідників стала насамперед прозова творчість письменника. Проте малодослідженою в слов'янському літературознавстві залишається лірика словацького поета з патріотичними та філософськими мотивами. Варто зазначити, що Янко Єсенський особливо любив українську літературу та деякий час проживав в Ужгороді, Харкові та Києві [3, с. 46]. Це ще більше спонукає до вивчення творчості відомого словацького модерніста.

Твори Янка Єсенського були перекладені багатьма мовами світу. Український читач має змогу ознайомитись із творчістю великого письменника завдяки перекладам Л. Первомайського, Г. Пашко, В. Конопельця, Д. Крем'яна.

Мета статті – проаналізувати ліричні твори Янка Єсенського, у яких провідними мотивами є виявлення патріотичних відчуттів поета та розкриття його філософських роздумів крізь призму суспільно-політичного життя.

Виклад основного матеріалу дослідження. В історію словацької літератури Янко Єсенський увійшов як поет, прозаїк, талановитий сатирик, перекладач, доктор права, віцеголова Чехословацької національної ради, редактор журналів «Чехослов'янин», «Словацькі листи» та ін., голова «Спілки словацьких письменників», активний борець словацької нації проти Австро-Угорської монархії, проти фашизації Словаччини, автор великого творчого доробку як поетичних, так і прозових творів. Походив Янко Єсенський із старовинного роду Єсенських, відомого передусім постаттю громадського діяча кінця XVI – початку XVII ст., лікаря, філософа, ректора Празького університету Яна Єсеніуса. Після здобуття освіти в рідному місті Мартін, де поет народився і зростав, а згодом у Банській Бистриці, Рімавській Сobotі, Кежмарку та Пряшеві, Я. Єсенський вибрав кар'єру правника, яку поєднував із поетичною творчістю.

Я. Єсенський збагатив словацьку поезію такими збірками, як «Вірші» (“Verše”, 1905), «Із полону» (“Zo zajatia”, 1919), «Після бурі» (“Po búrkach”, 1932), «Наш герой» (“Náš hrdina”, 1944), «Проти ночі» (“Proti noci”, 1945), «Чорні дні» (“Čierne dni”, 1945) та інші. Варто зазначити, що Янко Єсенський одним із перших у словацькій модерній поезії змінив традиційний характер ліричного героя, сконцентрувавши свою увагу на його внутрішніх переживаннях та особистих почуттях.

Залишив помітне місце Я. Єсенський і у словацькій прозі. Його суспільно-сатиричний роман «Демократи I, II» (“Demokrati I, II”, 1934–1938 роки) детермінує прихованим кодом автобіографічності [6, с. 81]. Окрім цього роману, до прозової спадщини письменника належать «Новели» (“Novely”), «Дорогою до свободи» (“Cestou k slobode”), «Провінційні розповіді» (“Malomestské rozprávky”), «Зі старих часів» (“Zo starých časov”). Зазначимо, що гумор, сатира (суспільно-політична), скептичне ставлення до дійсності посідали важливе місце в творчості митця.

Складним у житті Я. Єсенського виявився 1914 рік – початок Першої світової війни, мобілізація до армії, арешт письменника як словацького націоналіста. У 1915 році, перебуваючи на російському фронті й добровільно здавшись російським військам у полон, він вступає до Чехословацького легіону. Перебування в таборах для військовополонених (в Україні та Забайкаллі) позначилось не тільки на адвокатській кар’єрі, а й мало значний вплив на здоров’я митця (оскільки в цей час поет захворів на тиф) та на його подальший творчий шлях. У цей період Я. Єсенський працював редактором таких журналів, як «Чехослован» у Воронежі та Києві та «Словацькі голоси» в Петрограді. У Росії письменник пережив Жовтневу та Лютневу революції. Згодом глибокі переживання щодо соціальних та політичних проблем тогочасся знайшли своє відображення в поетичних збірках «Із полону», «Після бурі» та «Проти ночі». Саме на цих збірках зупинимо свою увагу.

До поетичної збірки «Із полону» (первісна назва «З віршів Янка Єсенського») увійшли ті вірші поета, що були написані під час його перебування в російському полоні. Отже, хронологічні межі збірки – це 1915–1918 роки. З огляду на те, що Янко Єсенський писав свої поетичні рядки майже щодня (а інколи й декілька віршів на день), вважають, що він залишив читачам своєрідний ліричний щоденник власних вражень від подорожей полоненого [11]. Кожен вірш датований із зазначенням місця перебування поета (наприклад, перший вірш написаний у Харкові 1915 року).

Подорожі з описами російської природи емоційно наповнені болем Я. Єсенського. Адже країна, поетів якої він наслідував у своїй ранній творчості (зокрема, О. Пушкіна) і яких продовжував згадувати у своїх віршах («Земля Пушкіна» (“Zem Puškina”), стала для нього країною-неволею. Тому його погляди й ставлення змінилися, він ще глибше затужив за рідною землею, розлука з якою відображена в рядках поезії. Зокрема, у вірші «Повітря» (“Vzduch”) поет усвідомлює, що багатьом доведеться загинути, уявляє та описує навіть власну смерть, проте просить у Бога єдиного – «не загинути, не побачивши Батьківщини» [11].

Страждання Я. Єсенського в неволі описані й у вірші «У кімнаті хворих» (“V izbe chorých”), де йдеться про те, як він потрапляє в лікарню для полонених. Поет зазначає, що «сліпа сибірська зима спіймала його, наче злочинця» [11].

Смуток за рідною домівкою та бажання хоча би раз у житті відвідати свій край також яскраво відображені в поезії «Вечір» (“Večer”). Ліричний герой поезії мріє, як «у давні часи, вийти в ліс, вдихнути на повні груди повітря, задивитися в небеса і на маленький сад, на маленький дім» [11]. Отже, пейзажі рідної Словаччини все частіше знаходять місце в поетичних рядках Я. Єсенського, стають темою для роздумів.

Згадуючи минуле й порівнюючи його із сучасністю, Янко Єсенський, безперечно, закликає людину цінувати життя, дане Богом. Спогади про дружину Анну Ботову (її роздуми над тим, як приготувати смачну вечерю, – вірш «Вечеря» (“Večera”), на нашу думку, мають значно глибше призначення: допомагають поетові вижити на чужині й дають надію, що все буде добре, мрії повернутися «лицарем свободи» в рідний край здійсняться (вірш «Словацькій мові» (“Slovenčine”)) [11].

У низці віршів поета є звернення до своєї дружини (вірш «Моє зображення» (“Obrázek mŕj”), звернення до Бога і, безсумнівно, звернення до Батьківщини, про що свідчать окремі вірші, присвячені славним словацьким патріотам С.Г. Ваянському та Й.М. Гурбану.

Основною тематикою поетичної збірки «Із полону» є національно-визвольна боротьба словацького народу в Першій світової війни. Полон, у якому перебував поет, загострює усвідомлення поневоленого становища рідної Словаччини, яку він називає у своїх віршах «білою рабинею, що його чекає» (вірш «Словацькій мові») [11]. Ця збірка містить чимало спогадів поета й про молодість, про любов та стосунки.

Зазначимо, що повернувшись на Батьківщину, Янко Єсенський збудував блискучу адміністративну кар’єру (деякий час перебував на державній службі – жупан у м. Рімавська Собота та м. Нітра, радник уряду, віцепрезидент Крайового уряду в Братиславі), тому його поетична творчість цього періоду представлена менше. Проте політичний контекст, у якому опинився поет (утворення Чехословацької держави, політичний вектор нової республіки, словацьке питання як центральна проблема нової держави та ін.), та ті події, які він пережив, все ж таки стали поштовхом до написання нових творів.

Вірші Я. Єсенського з кінця 1930-их років і з першої половини 40-их років дослідники розглядають у контексті словацького антифашистського опору. Я. Єсенський гостро критикував тодішній тоталітарний режим, але, по суті, як зазначає І. Каменець, поет лише відстоював загальнолюдські, громадянські цінності, наднаціональність, борючись з дріб’язковістю та лицемірством [5, с. 85].

Громадською й патріотичною тематикою міжвоєнного періоду просякнута поетична (післяреволюційна) збірка під назвою «Після бурі», що містить три цикли: «Струшені верхівки» (“Rozhýbané vrcholce”), «Зірване листя» (“Strhané listy”), «Зламана гілка» (“Nalomený konár”). Сама назва збірки говорить за себе – у віршах йдеться про спустошення, яке залишилося після війни. Зі змісту віршів можна зробити висновок: які б людські та матеріальні втрати не зазнало суспільство, найболючішим є те, що війна назавжди закарбується в пам’яті народу болючим спомином.

У збірці «Після бурі» Я. Єсенський також присвячує окремі вірші визначним словацьким постатям. Зокрема, П.-О. Гвездославові, якого Я. Єсенський називає «серцем народу», поетом, якого забрала вічна смерть; Й.Г. Тайовському (на 50-ліття), який був хорошим другом Єсенського та співучасником їхньої пропагандистської діяльності. Окрему увагу

автор приділяє представниці першої «хвилі» словацького реалізму, редакторці журналу «Жівена» Е.М. Шолтесовій (на 70-ліття), яка також зробила вагомий внесок у популяризацію поезії Я. Єсенського.

У збірці є вірші до дня десятиріччя Словацької народної республіки («28.X.1928») та присвячені всьому словацькому народові (вірш «Народу» (“Národu”)). Проте основну увагу привертає душевний стан ліричного героя: «замість світлого полум'я бажань та зусиль, які запалив у наших серцях Господь, ми натомість пригнічені, на душі печаль...» (вірш «28.X.1928»). «Єсенського пригнічує ситуація глибокого розладу у суспільстві, усюди тріумфує культ наживи. Поет усе гостріше відчуває духовну самотність, свою відчуженість у бюрократичному механізмі державної машини» [2, с. 102].

Особливе місце в аналізованій збірці посідає пейзажна лірика. Образи природи – ніч, матінка-земля, туман, осінь, стара тополя та ін. – живуть за законами людського буття та гармоніюють з людськими почуттями (зокрема, вірші «У ночі» (“V noci”), «Туман» (“Hmla”), «Зірки» (“Hviezdy”), «Стара тополя» (“Starý topol”), «Бабине літо» (“Babie leto”) та ін.).

Збірка завершується поезією «Моє життя» (“Môj život”), у якій поет своє життя називає «тихим покущем, що похмуро покидає свій магазин, у якому вже немає що робити» [9]. Ці рядки яскраво передають емоційний стан поета, душевну тривогу, яка його охопила, роздуми про наближення невідомого кінця.

Варто згадати й той факт, що Янко Єсенський, як радник словацького уряду у 1939 році, не підтримував розподілу Чехословацької республіки й виступав та голосував проти незалежної Словаччини. І власне, у цей період у політичних віршах, адресованих еліті словацького суспільства, відчутні пародія та іронія, критика тогочасного політичного режиму, його основних представників та їхньої боротьби за титули. Хоча Янко Єсенський і був завзятим державотворчим чехословаком, та все ж і палким словацьким патріотом та націоналістом [5, с. 86].

Збірка «Проти ночі» належить до фінального періоду творчості Я. Єсенського, оскільки вийшла незадовго до смерті поета (26 грудня 1945 р.), який встиг пережити події і Другої світової війни. Цю збірку творить рефлексивна лірика, вірші переважно з 1929–1932 років, які повертають читача до тематики попередньої збірки під назвою «Після бурі».

Зміст віршів «Знищена мрія» (“Zložený sen”), «Смерть і життя» (“Smrt a život”) спонукають читача задуматися над «розбитими мріями, які перетворюються в дно», над словами поета, що «життя велике, смерть маленька» [10]. Вірш «Спів» (“Sprev”) пронизаний філософськими роздумами: поет запитує й одразу відповідає: «Що краще? Дати? Взяти? Чи мати? ... Завжди радісніше скарби роздати, аніж приймати» [10].

У збірці часто фігурує тема життя та смерті, наприклад, у поезії «З книги життя» (“Z knihy života”) поет «читає чудову книгу, повільно гортаючи сторінки, й сам не знає, коли вона скінчиться... читає, хоча кінець йому відомий: герой хоче потрапити на небеса, а будь-якої миті прийде... смерть – життя нашого сатира» [10].

У вірші «Осінь» (“Jeseň”) смуток та відчай поета особливо загострені. Це простежуємо у змалюванні жовтих осінніх листочків – «вони літають в повітрі та ще можуть вернутися до рідного галуззя, а ось надії поета вже пожовкли, й дарма він літає, вже запізня пора» [10].

Як і в попередніх, у цій збірці також є вірші, присвячені конкретним постатям, наприклад, словацькому поетові та перекладачеві Володимирові Рою – вірш «За Володимиром Роєм» (“Za Vladimírom Roym”), згадка про якого, як зазначає автор, назавжди залишиться в народній пам'яті. З нагоди 80-ліття Йозефа Шкултеті поет присвячує йому однойменний вірш (“Jozefovi Škultétymu”), в якому так характеризує друга і соратника: «завжди судимий і завжди незасуджений, завжди закритий і завжди вільний...» [10].

Як бачимо, тон більшості віршів Янка Єсенського сумний. Найяскравіше патріотичні мотиви звучать у першій проаналізованій збірці «Із полону», інші збірки більше наповнені філософськими роздумами поета, проте всі три збірки становлять єдине ціле і відображають життя автора через страждання в неволі, через хвилини радості після визволення.

Висновки й перспективи подальших розробок. Аналіз поетичної спадщини Янка Єсенського засвідчує, що його поезія – це вираження особистого життєвого досвіду. Поет намагався донести до свого читача те, що відбувалося тоді у словацькому суспільстві, описати суспільно-політичні події крізь призму власних міркувань і показати вплив цих подій на життя простого народу. Беручи активну участь у політичному та соціальному житті держави, Янко Єсенський у своїй поезії висвітлює проблеми, які були найбільш актуальними тоді для словацького народу. Творчий здобуток митця посідає важливе місце в історії словацької літератури.

Вектор подальшого дослідження вбачаємо в аналізі сатири Янка Єсенського в його поетичних творах.

Література:

1. Білас Ю. Ідейно-естетичні пошуки в словацькій літературі на межі XIX–XX ст. (до проблеми становлення реалізму в словацькій літературі). *Проблеми слов'янознавства*. Львів, 2007. Вип. 56–57. С. 112–119.
2. Богданов Ю. Очерки истории словацкой литературы XX века. Москва, 2013. 482 с.
3. Ліхтей Т. Поезія словацького модернізму в естетичному осмисленні українських перекладачів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2015. Вип. 2. С. 43–47. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/Nvuufilol_2015_2_10.pdf.
4. Gáfrík M. Znetvorený Jesenský. Tvorba. roč. XX. (XXIX.). 2010. č. 1. S. 19–21.
5. Kamenec I. Politika a spoločnosť v občianskej poézii Janka Jesenského. Človek a spoločnosť. 2004. Roč. 7. č. 3. S. 85–87. URL: http://www.clovekaspolocnost.sk/jquery/pdf.php?gui=Y7EQKTR3RS2UZTNC FYUBA.
6. Mikulová M. Transformácia autobiografie a populárnej literatúry v Jesenského románovom koncepte. *Slovenská literatúra*. 55. 2008. č. 2–3. S. 81–111. URL: https://www.sav.sk/journals/uploads/01111121-SL-2008-2-3-Mikulova-81-111.pdf
7. Mikula V. Jesenský básnik: od romantizmu ku klasicizmu. *Slovenská literatúra*. 2012. Roč. 59. č. 6. S. 457–468. URL: https://www.sav.sk/journals/uploads/01211254-SL-2012-6-mikula-457-468.pdf
8. Szentesiová L. Dve podoby legionárskych spomienok (Janko Jesenský a Mikuláš Gacek). *Studia Academica Slovaca* 43. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2014. S. 93–111.
9. Jesenský J. Po búrkach. URL: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/953/Jesensky_Po-burkach/1.
10. Jesenský J. Proti noci. URL: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/954/Jesensky_Proti-noci/1.
11. Jesenský J. Zo zajatia. URL: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/924/Jesensky_Zo-zajatia.

Khoda L. Patriotic and philosophical lyrics poetry of Janko Jesenský

Summary. The artistic heritage of the Slovak modernist writer Janko Jesenský has been analyzed in the article, in particular, the patriotic and philosophical motives in his poetry collections *From Captivity*, *After Storms* and *Into the Night* have been also researched. Janko Jesenský went down in history of Slovak literature as a poet, prose writer, talented satirist, translator, doctor of Law, vice-chairman of the Czechoslovak National Council, editor of the magazines *Čechoslován*, *Slovak Letters*, and others; chairman of the Slovak Writers' Union, active fighter of the Slovak people against the Austro-Hungarian monarchy, against the fascism of Slovakia, and the author of a significant creative contribution of poetic and prose works.

Considering the fact that the poetic imagination of Janko Jesenský has been little researched in Slovak literary studies (scientific research concerns, particularly the writer's prose heritage), the purpose of our research is to represent the lyrical works of Janko Jesenský, in which the leading motives is to reveal the poet's patriotic feelings, philosophical reflections through the prism of social and political life of the Slovak people.

The poetry collection *From Captivity* contains poems that were written during the stay of Janko Jesenský in Russian captivity. The key topic of this poetry collection is the national

liberation struggle of the Slovak people in the First World War (suffering of a prisoner, homesickness, the desire to visit his land at least once in the lifetime). The second poetry collection of the interwar period *After Storms* represents cycles that contain poems addressed to the prominent Slovak writers, in particular, Pavol Országh Hviezdoslav, Jozef Tajovský, Elena Maróthy-Šoltéssová. The main attention of the reader in these poems is focused on the state of mind of a solitary lyrical hero. The third poetry collection *Into the Night* reflects despair of Janko Jesenský in the period of the Second World War. The poems *Destroyed Dream* and *Death and Life* convey the sad philosophical thoughts about the poet's life. The patriotic motives are the most vividly demonstrated in the poetry collection *From Captivity*.

The conducted analysis of Janko Jesenský's poetic heritage leads to the conclusion that his poems are an expression of his personal life experience. The poet tried to express his attitude to the events in Slovak society in the war, interwar and postwar years to the reader, to convey his own patriotic feelings and to show what impact these events had on the lives of the people. Janko Jesenský left a bright trace in the history of Slovak literature with his artistic heritage.

Key words: Slovak realism and modernism, patriotism, philosophical lyrics, lyrical hero, theme of war in poetry.